

ЖУРНАЛІСТИКА

DOI <https://doi.org/10.32689/maup.philol.2021.1.8>

УДК 007:316.7.7.78

Ольга ГРЕСЬКІВ

молодший науковий співробітник відділу бібліотекознавства, Львівська національна наукова бібліотека України імені Василя Стефаника, вул. Стефаника, 2, м. Львів, Україна, 79000
ORCID: 0000-0002-1080-4817

Olha HRESKIV

junior researcher of the department of library science, Vasyl Stefanyk Lviv National Scientific Library of Ukraine, street Stefanyka, 2, Lviv, Ukraine, 79000
ORCID: 0000-0002-1080-4817

РОЛЬ ГАЗЕТНОГО ДИСКУРСУ РЕЛІГІЙНОЇ ПРОБЛЕМАТИКИ В ДЕРЖАВОТВОРЧИХ ПРОЦЕСАХ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ (НА МАТЕРІАЛАХ ПУБЛІКАЦІЙ ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКОЇ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПРЕСИ)

THE ROLE OF THE NEWSPAPER DISCOURSE ON THE RELIGIOUS ISSUES IN THE PROCESSES OF THE STATE-BUILDING IN UKRAINE (BASED ON THE PUBLICATIONS OF THE WESTERN UKRAINIAN REGIONAL PRESS)

Стаття присвячена дослідженню ролі дискурсу релігійної проблематики західноукраїнської регіональної преси в процесах національного відродження та державотворення в Україні в період здобуття й утвердження незалежності. Встановлено, що специфіка державотворчого контексту окресленого дискурсу була зумовлена регіональними особливостями релігійної ситуації і знайшла своє вираження в кількох площинах. По-перше, публіцистичні матеріали щодо минулого та сучасного національних церковних структур, які традиційно пов'язані з українським націєтворенням, формували простір незалежної ідейної державницької альтернативи. По-друге, світоглядна, етична та виховна спрямованість публікацій зміцнювали ідейне підґрунтя для становлення громадянського суспільства. По-третє, релігійна тематика стала об'єктом експлуатації різних політичних сил у боротьбі за електоральні симпатії. Загалом, такі публікації, виступаючи засобом політичної боротьби, безпосередньо впливали на становлення політичної системи української держави.

Ключові слова: державотворення, західноукраїнський регіон, дискурс, національна преса, релігія, релігійний чинник.

The article is devoted to the research of the role of the discourse on religious issues of the Western Ukrainian regional press in the processes of national revival and state-building in Ukraine during the period of gaining and asserting its independence. It was established that the specific character of the state-building context of the discourse was determined by the regional features of the religious situation and found its expression in several areas. Firstly, journalistic materials about the past and modern national church structures, which were traditionally associated with Ukrainian nation-building, have formed the space of an independent ideological state alternative. Secondly, the ideological, ethical and educational directions of the publications have strengthened the ideological basis for the formation of civil society. Thirdly, publications on the religious topic have been actively exploited by various political forces in the struggle for electoral sympathies. Consequently, such publications, acting as a means of political struggle, directly influenced the formation of the political system of the Ukrainian state.

Keywords: state forming, The Western Ukrainian region, discourse, national press, religion, religious factor.

Постановка проблеми. Із релігійною традицією як фундаментальною складовою частиною духовної культури народу пов'язане явище тривалого успадкування етносом багатовікових духовних надбань, формування особистісних рис окремо взятого представ-

ника держави, його громадянських цінностей, забезпечення високої культури міжнаціональних взаємин у суспільстві. Сказане, власне, й пояснює логіку дій усіх загарбників та окупаційних режимів, які в той чи інший відрізок часу нашої історії встановлювали своє

панування на українській землі, намагаючись знищити релігійне підґрунтя національних почуттів як основоположний стрижень національної самоідентифікації. Особливий період усебічного та систематизованого руйнування національних релігійних традицій в Україні припадає на часи панування радянської влади. Визначальними елементами політики СРСР у зазначеному напрямі були: фізичне знищення релігійних організацій, церковної ієрархії, священників, церковнослужителів та активних віруючих, всебічне обмеження впливу церкви на суспільство та утвердження атеїзму в якості ідеологічного підґрунтя існуючого режиму. При цьому винищення релігійності як такої в Україні супроводжувалося ще й цілеспрямованими діями влади, які передбачали повне нівелювання національних ознак у діяльності релігійних організацій. Отже, відродження та розвиток національного релігійноцерковного життя постає одночасно як об'єктом, так і дієвим чинником відродження та розбудови сучасної української держави, збудником національно-демократичних перетворень, мотиватором духовного суспільного поступу. У зазначеному контексті вагомим місцем належить пресі. За умов багатовікового тотального контролю над інформаційним простором, засміченим спотвореною реальністю нав'язуваних комуністичним режимом атеїстично-ідеологічних догм, на межі 80-х–90-х рр. ХХ ст. молода демократична національна преса відіграла одну з вирішальних ролей у процесах духовного оздоровлення нації від ціннісних деформацій, відродження її державотворчого потенціалу, звільнення українців від комплексу меншовартості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Результатом дослідження ролі й місця релігійного чинника у процесах націє- і державотворення в сучасній Україні стала колективна монографія науковців Інституту політичних і етнонаціональних досліджень імені І. Ф. Кураса НАН України (В. Войналович, В. Єленський, М. Кирюшко, Н. Кочан, Н. Рубльова). У роботі, зокрема, особлива увага звертається на інструментальне використання релігійного чинника в суспільно-політичних процесах у рамках національного наративу і концепту «національної держави» [1]. Загальні аспекти висвітлення теорії і практики державотворення в українських мас-медіа та впливу друкованих ЗМІ на процес розвитку української державності також вивчали: О. Бутирська, О. Бухтатий, Ф. Вауліна, Х. Вербицька, О. Гаврилюк, Н. Горошкевич, С. Костишева, В. Лизанчук, А. Матюшина, І. Павлюк. Тема релігійної періодики стала об'єктом наукових

пошуків широкого кола низки українських дослідників. Серед них, зокрема: А. Бойко (тематика і проблематика періодики православної церкви в Україні), М. Левчук (релігійна періодика Волині), А. Юраш (церква в Україні в контексті сучасних політикоконфесійних та комунікативних процесів), І. Скленар (сучасна католицька та православна періодика), С. Баршай (сучасна православна преса м. Києва), І. Крупський (суспільне значення релігійної преси), Т. Антошевський (релігійні мас-медіа в Україні), Ю. Комінко, О. Кулигіна (особливості висвітлення релігійної тематики в світських ЗМІ). Не так давно виник інтерес до вивчення газетних видань протестантських громад: М. Балаклицький, В. Любащенко, Д. Юнак, А. Григоренко, О. Опарін та ін. Водночас залишаються недостатньо вивченими різнобічні аспекти дискурсу релігійної проблематики сучасної регіональної преси, що й окреслило тематичну спрямованість даного дослідження.

Постановка завдання. Мета статті – дослідити роль дискурсу релігійної проблематики західноукраїнської регіональної преси в процесах національного відродження та державотворення в Україні в період здобуття та утвердження нею незалежності. Географічні межі дослідження охоплюють західноукраїнський регіон, який виокремлюється в загальнонаціональному просторі чітко вираженою специфікою ментальних, релігійно-етичних особливостей та громадсько-політичних традицій і вирізняється в зазначених процесах своїм особливим вагомим внеском.

Виклад основного матеріалу. Релігія як феномен політичного та суспільного життя в Україні почала набирати ваги від другої половини 1980-х рр. разом із виникненням елементів лібералізації в радянській системі, а після розпаду СРСР і проголошення Україною незалежності посіла в цьому житті чільне місце. Відтоді й надалі соціологічні дослідження демонстрували, що уявний колективний образ «церква (і духовенство)» незмінно користувався серед громадян України найвищим рівнем довіри, ...зростаючи і сягаючи від 2005 р. понад 50,0% підтримки [1, с. 10]. Специфіка ролі газетного дискурсу релігійної проблематики західноукраїнського регіону в державотворчих процесах у досліджуваній період була обумовлена, насамперед, регіональними особливостями релігійної ситуації. Даний регіон у релігійному відношенні суттєво вирізняється із загальноукраїнського контексту. Галичина та інші області, які до Другої світової війни не входили до складу СРСР, значно меншою мірою відчували на собі руйнівного удару, завданого

радянським устроєм по Церкві. Разом із тим на час включення західноукраїнських земель до СРСР зазнала суттєвих змін, власне, офіційна політика режиму у сфері релігії. Якщо раніше до єпископату, духовенства й вірян фактично застосовувався відвертий терор і свавілля, про що, наприклад, красномовно свідчать особисті вказівки Леніна придушити спротив духовенства «з такою жорстокістю, щоби вони цього не забули впродовж кількох десятиліть», і що «чим більше представників реакційної буржуазії та реакційного духовенства ... вдасться розстріляти, тим краще» [1, с. 212], то в 1940-ві рр. релігійний чинник перетворюється на ефективне знаряддя будівництва радянської держави-імперії, де національні й культурно-релігійні відмінності мали бути асимільованими в рамках «нової історичної спільності». У цьому контексті Російська (з 1943 р. – «Руська») православна церква (далі – РПЦ) стає частиною неоімперської радянської конструкції, яка демонструє і за змістом, і за стилістикою тяглість від старої російської імперської традиції. Інтернаціоналістська риторика остаточно заміщується великодержавним російським шовінізмом, російський народ фактично визнається імперієстворюючим, «головним народом», а його Церкві надається особливий статус [1, с. 216]. З огляду на те, що в Україні діяло дві третини всіх православних громад, 9 із 16 монастирів РПЦ, приблизно 40% всіх пізньопротестантських громад і майже 40% офіційно зареєстрованих «слу жителів культу» Радянського Союзу [1, с. 245], а західноукраїнські землі вирізнялися глибинними і міцними національними релігійними традиціями, «українська» складова частина партійно-радянської церковної політики априорі набувала особливого значення. Завданням найвищої пріоритетності поставало знищення католицтва східного обряду в Галичині й на Закарпатті, яке відіграло свого часу вирішальну роль у формуванні власне української ідентичності галицьких і закарпатських русинів.

Досягнення цієї мети передбачало ліквідацію Греко-Католицької церкви як інституції, викорінення греко-католицької національно-духовної традиції, специфічної релігійно-групової ментальності та історичної пам'яті. Водночас постійним і визначальним мотивом у церковній сфері залишається курс на викорінення «українського буржуазного націоналізму», який детермінує не лише репресії щодо «невдоволених радянською національною політикою» священнослужителів і мирян, знищення будь-яких згадок про історію розгромлених Греко-Католиць-

кої, Української Автокефальної Православної церков та сформованої в їхньому річищі духовно-культурної традиції, але й нетерпимість до етноспецифічних виявів цієї традиції в літургії, обрядовій практиці, вимові богослужбових текстів, храмовому інтер'єрі. Знищенню підлягали також так звані «космополітичні» релігійні організації, які не вписувалися в парадигму неоімперського будівництва. Однак у західноукраїнському регіоні зазначена політика наштовхується на досить потужний опір, що набуває набагато більшого значення, ніж оборона виключно релігійних цінностей та інституцій. Жорсткий контроль і цілеспрямовано деструктивна політика режиму в релігійній сфері мала наслідком утворення потужного релігійного підпілля, що співпрацювало з більш широкими дисидентськими колами – рухом за права людини (обстоював також релігійні права особи та спільноти, рідну мову, обрядові традиції). Найбільшу питому вагу серед них мали греко-католики. Упродовж більш як сорокарічного «катакомбного» періоду їм вдавалося зберегти церковну структуру, сформувати потужний народно-релігійний анклав, де продовжували зберігатися елементи національної ідентичності й спротив радянській церковно-національній політиці. У підпіллі перебували також переважна частина п'ятидесятників України, свідки Єгови, адвентисти-реформісти, покутники, причіпники Ради церков євангельських християн-баптистів, представники інших релігійних організацій. Разом із тим Галичина, Волинь, Закарпаття та Буковина, де зберігалися потужні елементи традиційної аграрної культури з яскравим етнічним забарвленням, в якій особливе місце належить храму і священику, унеможливили тотальне знищення національних ознак у релігійному житті. Формально приєднані до Руської православної церкви, але не абсорбовані нею місцеві парафії зберегли традиційні українські риси, традиційну українську вимову церковнослов'янського «глаголу», поряд із місцевим діалектом, в проповідях і обрядах. Якщо в період хрущовської антирелігійної кампанії, особливо руйнівної для України, було закрито майже половину всіх православних церков республіки (в Запорізькій області – 91%, у Дніпропетровській – 85%, Полтавській – 76%, у Криму – 70%), то в Закарпатській області вдалося закрити, наприклад, лише 17%, у Чернівецькій – 27%, Тернопільській – 36% [1, с. 249]. Як наслідок, ще до початку лібералізації радянської державної політики у сфері релігії західні області склали своєрідний центр тяжіння релігійного

життя, на який припадало більше половини зареєстрованих релігійних громад України. Актуалізація окреслених аспектів релігійної ситуації на сторінках молодого національної демократичної преси, яка народжувалася в надзвичайно складних умовах компартійно-номенклатурної протидії і в силу об'єктивних обставин на межі 1980-х – 1990-х рр. відіграла роль дороговказу для суспільства в поступі національного відродження, створювала для останнього потужне ідейне підґрунтя, освячене моральним авторитетом церкви. На початках «перебудовчої лібералізації», в умовах відсутності незалежних періодичних видань, коли публікація статей жорстко контролювалася цензорами, а видання підпорядковувались правлячій номенклатурі, розраховувати на розлогі журналістські повідомлення не доводилося. Дискурс релігійної проблематики, зокрема в контексті національного відродження та державництва, з огляду на свою регіональну значимість широко представлений у неформальній та напівлегальній регіональній пресі – виданнях, які не мали дозволу на друк та поширення, але й не закривалися органами КДБ при РМ УРСР після квітневого пленуму ЦК КПРС 1985 р. [2]. Саме в такому статусі було відновлено випуск «Українського вісника» на чолі з В. Чорноволом. М. Осадчий почав видавати один з останніх на самвидавівському полі часописів – журнал «Кафедра». Група львівських інтелектуалів та інакодумців готувала альманах «Євшан-зілля». Серед авторів, редакторів, дописувачів цієї преси, зокрема, були відомі громадські та культурні діячі, дисиденти, які повсякчасно актуалізували завдання духовного відродження нації. Активно розкривав релігієзнавчу проблематику друкований орган Львівської філії УГС «Львівські Новини». На Закарпатті різнобічні аспекти й акції правозахисників релігійних свобод висвітлював друкований орган УГС «Карпатська Україна» [3]. Заслуговує на окрему увагу регіональна преса Народного Руху України, яка гостро ставила суспільно-значимі проблеми регіону, що традиційно замовчувалися в офіційних масмедіа, і виявилась могутнім важелем впливу на громадську думку та засобом політичного діалогу з владними структурами. Так, політичною гостротою вирізняються публікації, в тому числі й на релігійну тематику, пресових видань західноукраїнських обласних організацій НРУ: «Віче», «Галичина», «Рада». Поряд із суто рухівською пресою слід відзначити регіональні західноукраїнські видання неформальних організацій, які були предтечею НРУ, серед яких – інформаційний вісник

Товариства Лева – «Поступ», видання тернопільського обласного товариства «Меморіал» – «Дзвін» тощо [4, с. 215–217]. Становлення багатопартійності, поступова ліквідація монополії КПРС на владу стали позитивною основою для ухвалення 12 червня 1990 р. Закону СРСР «Про друк та інші засоби масової інформації» [5]. Як наслідок, розпочався активний процес появи численних нових ЗМІ. Так, лише впродовж 1990 р. їхня кількість зросла втричі [6, с. 42]. Спираючись на отримане право, численні обласні та райради пішли на створення ЗМІ, альтернативних компартійним. Розпочався, як зауважує дослідник української журналістики В. Владимиров, процес розділення газет [7, с. 156]. Так, у Львові паралельно газеті «Вільна Україна» почала виходити цілком опозиційно налаштована «За вільну Україну», у м. Стрий (Львів. обл.) поряд із компартійною «Голос Стрийщини» – підконтрольна Демократичному блоку України «Голос свободи», в Івано-Франківську почала виходити як орган облради «Галичина» одночасно з комуністичною «Прикарпатською правдою» [7, с. 157]. Закономірно, що «альтернативна» компартійній ідеології преса, як правило, формулювала чітко окреслену ідейну точку зору, зорієнтовану на відродження національної державності, національних релігійних традицій та загальнодемократичні ідеали. Водночас серйозні зміни відбуваються й у релігійній сфері, почався активний процес відродження й легалізації українських церковних структур, які чітко стояли на засадах української державності. Так, 19 серпня 1989 р. Львівська православна парафія святих апостолів Петра і Павла на чолі з протоієреєм Володимиром Яремою вийшла з юрисдикції РПЦ і оголосила себе належною до Української Автокефальної Православної Церкви. На початку червня 1990 р. відбувся I Всеукраїнський собор УАПЦ, на якому була проголошена українська патріархія під керівництвом митрополита Мстислава (в миру Степана Скрипника). На відміну від 1917–1921 рр., коли базою УАПЦ була Наддніпрянська Україна, її відродження на межі 1980–1990 рр. відбувалося, в основному, в Галичині й у Києві. Через півроку після «відбудовчого» Всеукраїнського собору УАПЦ (5 черв. 1991 р.) в Україні діяло 939 громад цієї церкви, причому 96% з них знаходилося в трьох галицьких областях [8, с. 86]. Щоб зберегти свій контроль і запобігти відцентровим тенденціям, на початку жовтня 1990 р. Патріархат РПЦ надає формальну автономію Українському екзархату (на умовах канонічного підпорядкування

Москві, тобто з питань віровчення, догматики, культу, церковної організації). Формально було змінено назву церкви на Українську Православну Церкву (УПЦ). Її предстоятелем обрано митрополита Філарета. Після проголошення незалежності України, в листопаді 1991 р., собор УПЦ висловився за незалежність Української церкви від РПЦ. Проте делегація українських єпископів на чолі з митрополитом, яка у квітні 1992 р. вела переговори в Москві щодо надання УПЦ автокефалії, отримала категоричну відмову. Більше того, Синод РПЦ позбавив митрополита Філарета єпископської гідності. Наприкінці травня 1992 р. архієрейський собор УПЦ у Харкові замість митрополита Філарета оголосив своїм предстоятелем митрополита Ростовського і Новочеркаського Володимира (Сабодана). Проте Філарет цих рішень не визнав і разом зі своїми прихильниками оголосив про приєднання до УАПЦ. Наприкінці червня 1992 р. на Об'єднавчому соборі було оголошено про розпуск УПЦ й УАПЦ й утворення на їх базі єдиної релігійної організації – Української православної церкви Київського Патріархату (УПЦ-КП). Передбачалось, що нову церкву очолить патріарх Мстислав, який не був присутнім на соборі. Митрополита Філарета було оголошено заступником патріарха. Однак із реалізацією прийнятих рішень виникли труднощі. Патріарх Мстислав не визнав новоутворену церкву і призначив архієпископа Львівського і Галицького Петра очолити ту частину віруючих УАПЦ, які не приєдналися до УПЦ-КП. 23–24 жовтня 1993 р. УПЦ-КП обрала свого патріарха – митрополита Володимира (в миру Романюка). Після його смерті в липні 1995 р. УПЦ-КП очолив митрополит Філарет, обраний на соборі цієї церкви патріархом Київським і всієї Русі-України [9]. Таким чином, вже на світанку державної незалежності українське православ'я виявилось розколоте на три церкви: УАПЦ і УПЦ-КП, які займають чітку державницьку позицію, та УПЦ-МП – зорієнтовану на збереження єдності з Москвою. Паралельно в надзвичайно складних умовах відбувалася боротьба за легалізацію Української Греко-Католицької церкви (УГКЦ). Каталізатором виходу церкви з підпілля стали перешкоди владних структур у відзначенні віруючими тисячолітнього ювілею хрещення Русі в 1988 р. Тоді греко-католикам вдалося провести несанкціоновані владою масові богослужіння в Грушеві (Львів. обл.) та Зарванці (Терноп. обл.). Це ще раз привернуло увагу антикомуністичної опозиції та широкої громадськості до проблеми дотримання прав

віруючих на свободу віросповідання в СРСР. Відтак хвиля нових богослужінь релігійно-політичного характеру прокотилася багатьма населеними пунктами Львівщини, Івано-Франківщини, Тернопільщини. Демократичні перетворення кінця 1980-х рр. дозволили провести у Львові собор і проголосити відродження УГКЦ. Однак її остаточну легалізацію пов'язують із приїздом до України й утвердженням на «святоюрському престолі» (соборі Св. Юра у Львові) глави УГКЦ – верховного архієпископа і кардинала Мирослава Івана Любачівського в березні 1991 р. Остаточно скасовував усі заборони щодо релігії та церковних організацій Закон УРСР «Про свободу совісті та релігійні організації» від 23 квітня 1991 р. Водночас вільний розвиток релігійного середовища призвів до перерозподілу сфер впливу релігійних організацій і до певного протистояння між ними. Суттєвої гостроти цим конфліктам додавала політизація релігійного середовища. Особливо болісними не лише для Церкви, а й для всього українського суспільства були православно-грекокатолицький конфлікт кінця 1980-х – середини 1990-х рр. та внутрішнє протистояння між православними різних юрисдикцій. У цілому значимі для регіону проблеми відродження національних релігійно-церковних традицій, поновлення релігійної свободи й релігійного рівноправ'я, а також подолання міжцерковних і міжконфесійних конфліктів постають невід'ємною складовою комплексу тогочасних проблем, які піднімалися представниками західноукраїнських демократичних організацій у контексті боротьби за державну незалежність, становлення толерантних міжнаціональних відносин. Через акції та поширювану інформацію культурно-духовного спрямування, відновлення національної та історичної пам'яті, народних і національно-релігійних традицій керівники українського відродження інтегрували й скерували політичну ідею, яка врешті-решт реалізувалася в процесі боротьби за суверенну національну державу. Молода демократична преса в зазначеному контексті постає могутнім провідником ідей, каналом зв'язку з громадськістю. Після прийняття Акта проголошення Незалежності України розпочинається, по суті, процес розбудови якісно нового національного інформаційного простору. Водночас змінюється як релігійна ситуація загалом, так і пріоритети регіональної преси. За роки незалежності України релігійна сфера продовжує динамічно розвиватися, кількісне зростання релігійних організацій переходить у нову якість діяльності і церковних інститутів,

і державно-суспільно-церковних відносин. Суттєво урізноманітнюється і саме релігійне життя. Масові паломництва віруючих, прощі, поклоніння релігійним святиням і мощам, хресні ходи стають значущим явищем громадського життя. Церква налагоджує тісну співпрацю з іншими суспільними інститутами. У свою чергу, громадянське суспільство, невід'ємною частиною якого постає церква, виступає ініціатором і провідником багатьох змін в Україні. Такі потужні «внутрішні вороги» української сучасної державності, як корупція, хабарництво, розкрадання бюджетних та інших суспільних ресурсів, екологічний вандалізм і багато інших ціннісних деформацій, що були нормою «радянського способу життя», можуть бути подолані лише спільними зусиллями, і роль морального авторитету церкви в цьому процесі покликана бути однією з основоположних. Нині церква все більшою мірою утверджує свій вплив у традиційно близьких для неї сегментах суспільного життя, таких як сім'я, система освіти та виховання, здійснює душпастирську діяльність в армії та інших силових структурах, активізує співпрацю з існуючими в державі системами соціального захисту та охорони здоров'я. Новим помітним явищем у релігійному житті в Україні стали також місії та братства, створені при різних релігійних центрах. Їх функції пов'язані з проведенням місійної та катехизаторської роботи, реалізацією заходів добродійного та милосердяного спрямування [10]. Загалом, опіка над нужденними, надання допомоги тим, хто її потребує, боротьба з асоціальними явищами та діяльність у середовищі суспільних груп ризику наповнює глибоким моральним позитивом систему суспільних відносин, і в цьому також проявляється особлива державотворча роль церкви. У роки незалежності України релігійне життя країни збагатилося таким новим явищем, як міжцерковні та міжконфесійні об'єднання, серед яких, зокрема, можна назвати Українське Біблійне Товариство, Всеукраїнську Раду Церков і релігійних організацій, створену в 1998 р., Нараду представників християнських Церков України, що працює з кінця 2003 р. тощо. Такі об'єднання здатні відіграти позитивну роль у подальшому розвитку релігійного середовища України, особливо в консолідації зусиль релігійних організацій заради реалізації ними масштабних соціальних проєктів, у роботі з мінімізації наслідків міжцерковних і міжконфесійних конфліктів, налагодженні каналів «народної дипломатії» в міжнародних відносинах України з іншими

країнами. Останнє особливо актуалізується у зв'язку зі спробами втілити в життя положення доктрини «русского мира» патріарха Московського і всієї Русі Кирила, сформульованої головним чином у листопаді 2009 р., що стала серйозним викликом ідейним засадам українського націє- і державотворення. Підвалини цієї доктрини визначають російське православ'я як цивілізаційну й ціннісну фундаментальну основу, російську мову як ядро «русского мира», утвердження в свідомості визнання «спільного минулого» та «спільного майбутнього», проголошують «русский мир» цивілізаційним суб'єктом глобалізованого світу, який конкурує з іншими цивілізаціями [1, с. 256]. Особливу роль церкви слід відзначити під час Революції Гідності, адже саме з релігією і церквою – і в цьому ми повністю погоджуємося з думкою дослідника цих подій В. Чубарко – українці пов'язують духовно-моральні цінності суспільства. Важливим чинником протестної поведінки людей стала особиста присутність на Майдані священників різної конфесійної приналежності. Переважна більшість релігійних організацій України в революційному процесі, підтримуючи своїх громадян, обрала шлях міжконфесійних порозумінь, солідарності, єдності й активної взаємодії [11, с. 6]. Досить важливою залишається участь церкви в налагодженні суспільних відносин у постмайданівському середовищі. Окреслені тенденції розвитку релігійної ситуації визначили тематичну спрямованість газетного дискурсу західноукраїнської регіональної преси. При цьому його державотворчий контекст чітко простежується в різних площинах. Зокрема, поширювана в регіональній пресі різнобічна інформація щодо місця й ролі церкви в національній історії, українському націєтворенні та формуванні національних державницьких традицій, а також щодо легалізації зорієнтованих на національну державність інституційних структур УГКЦ, УАПЦ, УПЦ-КП, освячувала церковним авторитетом зростаючу політизацію народної активності, процеси національного відродження, створюючи потужну ідейну противагу неоімперському ідеологічному натиску Москви. Водночас ціннісно-світглядна, морально-етична та виховна спрямованість публікацій формували міцне духовне підґрунтя для становлення громадянського суспільства, яке народжувалося в складних процесах трансформації тоталітаристської свідомості пострадянського соціуму. Насамкінець, релігійна тематика з огляду на потужний вплив церкви в суспільно-політичному житті Західної України та найвищі показники

народної довіри, починає активно експлуатуватись різними політичними силами в боротьбі за електоральні симпатії. Подібні публікації хоч і характеризуються емоційною насиченістю, певною політичною заангажованістю, проте, виступаючи засобом політичної боротьби, чинять закономірний вплив на загальні процеси політичного розвитку української держави. Окремий сегмент досліджуваного дискурсу складає релігійна преса. Відповідно до радянського законодавства для церкви була встановлена заборона на проповідання за межами храму будь-яким способом. Окрім офіційно дозволених друкованих видань – церковного календаря, «Журналу Московської Патріархії та «Православного вісника», до 1989 р. будь-яка література релігійного характеру – друкована, рукописна, самвидав чи зарубіжна – вважалася «підривною», а її розповсюдження – «антирадянською агітацією та пропагандою». Серед цього числа – часопис «Християнський голос», який почав виходити як самвидав 1988 р. під керівництвом Івана Геля. Лише з 1989 р. розпочинається динамічний процес становлення релігійної преси. І якщо станом на 1993 р. було створено близько 30 релігійних друкованих видань [12, с. 6], то станом на сьогодні їх офіційно зареєстровано 345 [13]. В умовах незалежності релігійна преса все стійкіше утверджується в українському інформаційному просторі, активно розширює свою аудиторію. Крім офіційних видань, з'являються й спеціалізовані – для молоді та дітей, для віруючої інтелігенції, для військових, парафіяльні видання тощо. Тематика та проблематика релігійної преси досить різнопланова. У цілому серед визначених тематичних категорій пріоритетними є морально-етична (36%), християнсько-просвітницька (19%) та культурно-мистецька тематики (19%). У публікаціях висвітлюються питання християнської моралі, духовності й гуманізму, просвітництва та виховання, мистецтва і культури, свободи слова, совісті, віросповідання, взаємовідносин церкви та суспільства. Велику увагу приділено історичному минулому і постатям церковних ієрархів, священників, мирян, які зазнали переслідування, ув'язнення, заслання. Однією з важливих тем церковної періодики є висвітлення різнобічних аспектів церковно-державної взаємодії [14, с. 522; 15, с. 259]. На окрему увагу заслуговують публікації часопису «Наша віра». Газета була заснована як офіційне видання УАПЦ, але згодом почала позиціонувати себе як «православна газета». Зокрема, національно-патріотична тематика тут складає

близько 16% усіх матеріалів. Вона виражається в патріотичних матеріалах, що закликають плекати українську мову, національну гідність, історію (38%), в публікаціях про УПА (17%), дисидентський рух (16%), голодомор (11%), Другу світову війну (9%). Часто на сторінках видання підіймаються теми, що стосуються Т. Г. Шевченка (7%). Поява патріотичної тематики на сторінках видання «Наша віра» тісно пов'язана з постаттю її засновника та редактора Євгена Сверстюка – українського патріота, дисидента, мислителя. Значне місце статті національно-патріотичного характеру займають у виданнях УАПЦ «Успенська вежа» і «Православна Галичина». Матеріалами, присвяченими суспільно-політичній тематиці та богословсько-моральним проблемам, катехитично-повчального, суспільного та історичного змісту вирізняються газети УГКЦ «Вірую» та «Арка», видання комісій у справах молоді у Львові та Івано-Франківську – «Храм» і «Світло правди», газета отців Чину святого Василя Великого «Дзвіниця» тощо [16]. Аналіз, проведений Центром релігійної інформації і свободи Української Асоціації релігієзнавців, засвідчує, що релігійні видання досить об'єктивно висвітлюють проблеми державно-церковних відносин, дають виважену оцінку розвитку релігійно-церковного життя, пропагують основи християнської етики, знайомлять читачів з історією та сучасною діяльністю церков і релігійних організацій. Водночас, як слушно зауважує президент Української Асоціації релігієзнавців проф. А. Колодний, регіональні особливості релігійного життя значною мірою зумовлені історичним минулим, національним складом населення, усталеними традиціями, зокрема сімейними, способом господарки, загальним культурно-освітнім рівнем населення, політичними процесами, міждержавними відносинами [17], що також накладає відбиток на змістове наповнення регіональної конфесійної преси.

Висновки і пропозиції. Релігія як феномен суспільно-політичного життя в Україні почала динамічно набувати значимості наприкінці 1980-х рр., за умов появи перших зародків лібералізації радянської системи, а після розпаду СРСР і проголошення незалежності утвердилася в ньому на чільних позиціях, посилені найвищим рівнем довіри серед громадян. Одна з фундаментальних ролей у процесах політичного пробудження української нації, відродження її релігійних традицій як важливого націє- та державотворчого чинника належить пресі – могутньому провіднику ідей, каналу зв'язку з громадськістю. Держа-

вотворчий контекст газетного дискурсу релігійної проблематики в Західній Україні був зумовлений регіональними особливостями розвитку релігійної ситуації, яку вирізняють глибинні та міцні національні традиції, і чітко простежується в трьох площинах. По-перше, актуалізація різнобічної інформації щодо відродження національних церковних структур (УГКЦ, УАПЦ, УПЦ-КП), які історично відігравали потужну націєтворчу роль, їх минулого та поточної діяльності – формували простір незалежної ідейної державницької альтернативи, руйнівної для неоімперської ідеології Москви. По-друге, етична та ціннісно-світоглядна спрямованість публікацій на релігійну тематику чинила руйнівний вплив на тоталітаристську сутність пострадянських суспільних відносин, детермінуючи ідейне підґрунтя для становлення громадянського суспільства й демократичної політичної культури. По-третє, політичні процеси, що розгорнулися в Україні з початку 90-х років ХХ ст., зробили наочною

можливість інтеграції громадян на релігійно-політичній основі, а релігійна тематика активно починає експлуатуватися різними політичними силами як засіб боротьби за електоральні симпатії. Таким чином, виступаючи засобом політичної боротьби, такі публікації безпосередньо впливали на становлення політичної системи української держави. Окремий сегмент досліджуваного дискурсу складає релігійна преса. Виявляючи жвавий інтерес до різних аспектів релігійного життя, конфесійні видання загалом відіграють помітну роль в інформаційному просторі країни, сприяють утвердженню засадничих цінностей громадянства, очищенню суспільної моралі від тоталітаристських деформацій, утверджують підвалини громадянського суспільства – фундаментальної основи сучасної демократичної державності. Різнобічне поглиблене осмислення окресленої в статті дослідницької проблеми складає перспективи подальших досліджень.

Література:

1. Релігійний чинник у процесах націє- та державотворення: досвід сучасної України / В. Войналович (керівник), В. Єленський, М. Кирюшко та ін. Київ: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2012. 272 с.
2. Самвидав та неформальна преса // Електронний архів Українського визвольного руху. URL: http://avr.org.ua/index.php/ROZDILY_RES?idUpCat=1267 (дата звернення: 03.08.2018).
3. Басараб М. М. Громадські організації Закарпаття в боротьбі за державність України (кінець 80-х – початок 90-х років ХХ століття): монографія; НДІ політичної регіоналістики; ДВНЗ «Ужгородський національний університет». Ужгород: Видавництво «Карпати», 2009. 336 с.
4. Кожанов А. В. Регіональна преса Народного Руху України у період боротьби за українську незалежність // Інтелігенція і влада. 2011. Вип. 23. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/iiv_2011_23_25.
5. Про пресу та інші засоби масової інформації: Закон СРСР від 12.06.1990. № 1552-І. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v1552400-90>.
6. Костилова С. О. Друковані засоби масової комунікації України (1986–2000 рр.): історія становлення, тенденції розвитку. Київ: Ін-т історії України, 2001. 304 с.
7. Владимиров В. М. Історія української журналістики (1917–1991): навчальний посібник. Київ: МАУП, 2007. 174 с.
8. Історія християнської церкви на Україні: релігієзнавчий довідковий нарис; АН України. Київ: Наукова думка, 1992. 104 с.
9. Лубський В. Релігієзнавство. Київ: Вілбор, 2002. 432 с. URL: http://pidruchniki.com/16011013/religiyeznavstvo/suchasna_religiyna_situatsiya_ukrayini.
10. Релігійно-церковне життя незалежної України // Історія українського суспільства: навчальний посібник / ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана». Київ: КНЕУ, 2011. 597 с.
11. Чубарко В. В. Роль церкви в подіях майдану: на матеріалах інтерв'ю. Грані. 2015. № 5. С. 6–11. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Grani_2015_5_3 (дата звернення: 15.08.2018).
12. Православна церковна періодика: вчора, сьогодні, завтра. Церковна православна газета. 2007. № 14(190). С. 6.
13. Звіт про мережу релігійних організацій в Україні станом на 1 січня 2018 року / Наказ Міністерства культури України від 19.03.2018 р. № 216 «Про річну статистичну звітність з питань державно-конфесійних відносин в Україні за 2017 рік (релігійні організації)». URL: https://risu.org.ua/ua/index/resources/statistics/ukr_2018/70440/.
14. Левчук М. Преса православної Волині: тематичний аспект (за матеріалами часописів «Дзвони Волині», «Волинь православна») // Українська періодика: історія і сучасність. Доповіді та повідомлення Дев'ятої Всеукраїнської наук.-теор. конф. Львів, 2005. С. 522–524.
15. Скленар І. Сучасна церковна преса в Україні: головна проблематика. Вісник Львівського університету. Серія Журналістика. 2003. Вип. 23. С. 258.

16. Недавня О. Сучасний розвиток УГКЦ: стан // Релігійно-інформаційна служба України. URL: https://risu.org.ua/ua/index/monitoring/society_digest/40844/.
17. Колодний А.М. Релігійна мережа України в її проблемах і перспективах. URL: https://ukreligieznavstvo.wordpress.com/2009/03/15/religijna_merezha_ukrajiny/#more-220.

References:

1. *Relihiinyi chynnyk u protsesakh natsiie- ta derzhavotvorennia: dosvid suchasnoi Ukrainy [Religious factor in the processes of nation- and state formation: the experience of modern Ukraine]* / V. Voynalovych (head), V. Yelensky, M. Kiryushko and others. Kyiv: Institute of Political and Ethnonational Studies. IF Kuras NAS of Ukraine, 2012. 272 p. [in Ukrainian].
2. *Samvydav ta neformalna presa [Samvydav and informal press]*. Electronic archive of the Ukrainian liberation movement. Retrieved from: http://avr.org.ua/index.php/ROZDILY_RES?idUpCat=1267 (access date: 03.08.2018). [in Ukrainian].
3. Basarab M.M. (2009). *Hromadski orhanizatsii Zakarpattia v borotbi za derzhavnist Ukrainy (kinets 80-kh – pochatok 90-kh rokiv KhKh stolittia) [Public organizations of Transcarpathia in the struggle for statehood of Ukraine (late 80's – early 90's of the twentieth century)]*; Research Institute of Political Regionalism; Uzhhorod National University. Uzhhorod: Karpaty Publishing House, 2009. 336 p. [in Ukrainian].
4. Kozhanov A.V. (2011). *Rehionalna presa Narodnoho Rukhu Ukrainy u period borotby za ukrainsku nezalezhnist. [Regional press of the People's Movement of Ukraine during the struggle for Ukrainian independence]. Intelihentsiia i vlada – Intelligentsia and power. Vip. 23.* Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/iiv_2011_23_25. [in Ukrainian].
5. *Pro presu ta inshi zasoby masovoi informatsii: Zakon SRSR vid 12.06.1990. № 1552-I. [On the press and other media: the Law of the USSR from 12.06.1990. № 1552-I]*. Retrieved from: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v1552400-90>. [in Ukrainian].
6. Kostylieva S.O. (2001) *Drukovani zasoby masovoi komunikatsii Ukrainy (1986–2000 rr.): istoriia stanovlennia, tendentsii rozvytku. [Printed mass media of Ukraine (1986–2000): history of formation, development trends]*. Kyiv: Institute of History of Ukraine, 304 p. [in Ukrainian].
7. Vladymyrov V.M. (2007). *Istoriia ukrainskoi zhurnalistyky (1917–1991): navchalnyi posibnyk [History of Ukrainian journalism (1917–1991): textbook]*. Kyiv: MAUP, 2007. 174 p. [in Ukrainian].
8. *Istoriia khrystyianskoi tserkvy na Ukraini: relihiieznavchyi dovidkovyi narys [History of the Christian Church in Ukraine: religious reference essay; Academy of Sciences of Ukraine]*. Kyiv: Naukova Dumka, 1992. 104 p. [in Ukrainian].
9. Lubskiy V. (2002). *Relihiieznavstvo [Religious Studies]*. Kyiv: Wilbor, 2002. 432 p. Retrieved from: http://pidruchniki.com/16011013/religiyeznavstvo/suchasna_religiyna_situatsiya_ukrayini. [in Ukrainian].
10. *Relihiino-tserkovne zhyttia nezalezhnoi Ukrainy. Istoriia ukrainskoho suspilstva : navchalnyi posibnyk [Religious and church life of independent Ukraine] History of Ukrainian society: textbook / SHEI “Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman”*. Kyiv: KNEU, 2011. 597 p. [in Ukrainian].
11. Chubarko V.V. (2015). *Rol tserkvy v podiiakh maidanu: na materialakh interv'iu. [The role of the church in the events of the Maidan: on the materials of the interview]. Hrani – Faces. № 5. P. 6–11.* Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Grani_2015_5_3 (access date: 15.08.2018). [in Ukrainian].
12. *Pravoslavna tserkovna periodyka: vchora, sohodni, zavtra. Tserkovna pravoslavna hazeta. [Orthodox church periodicals: yesterday, today, tomorrow. Church Orthodox newspaper]*. 2007. № 14(190). P. 6. [in Ukrainian].
13. *Zvit pro merezhu relihiinykh orhanizatsii v Ukraini stanom na 1 sichnia 2018 roku / Nakaz Ministerstva kultury Ukrainy vid 19.03.2018 r. № 216 “Pro richnu statystychnu zvitnist z pytan derzhavno-konfesiinykh vidnosyn v Ukraini za 2017 rik (relihiini orhanizatsii)”*. [Report on the network of religious organizations in Ukraine as of January 1, 2018 / Order of the Ministry of Culture of Ukraine dated March 19, 2018 № 216 “On annual statistical reporting on state-confessional relations in Ukraine in 2017 (religious organizations)”]. Retrieved from: https://risu.org.ua/ua/index/resourses/statistics/ukr_2018/70440/. [in Ukrainian].
14. Levchuk M. (2005). *Presa pravoslavnoi Volyni: tematychnyi aspekt (za materialamy chasopysiv “Dzvony Volyni”, “Volyn pravoslavna”). Press of Orthodox Volyn: thematic aspect (based on the magazines “Bells of Volyn”, “Orthodox Volyn”). Ukrainska periodyka: istoriia i suchasnist. Dopovidi ta povidomlennia Dev'iatoi Vseukrainskoi nauk.-teor. konf. – Ukrainian periodicals: history and modernity. Reports and announcements of the Ninth All-Ukrainian Scientific Theory. conf. Lviv. P. 522–524.* [in Ukrainian].
15. Sklenar I. (2003). *Suchasna tserkovna presa v Ukraini: holovna problematyka [Modern church press in Ukraine: the main issues]. Bulletin of Lviv University. Journalism series – Visnyk Lvivskoho universytetu. Serii Zhurnalistyka. Vyp. 23. P. 258.* [in Ukrainian].
16. *Nedavnia O. Suchasnyi rozvytok UHKC: stan [Modern development of the UGCC: state]. Relihiino-informatsiina sluzhba Ukrainy – Religious Information Service of Ukraine.* Retrieved from: https://risu.org.ua/en/index/monitoring/society_digest/40844/. [in Ukrainian].
17. *Kolodnyi A. M. Relihiina merezha Ukrainy v yii problemakh i perspektyvakh. [Religious network of Ukraine in its problems and prospects]*. Retrieved from: https://ukreligieznavstvo.wordpress.com/2009/03/15/religijna_merezha_ukrajiny/#more-220 [in Ukrainian].